

Zmiany metod i kwestionariuszy badań nad dziejami miast w dawnej Polsce

Badania Andrzeja Wyrobisza nad dziejami miast i mieszczaństwa czasów przed-rozbiorowych należały do szerokiego nurtu polskiej historiografii społeczno-gospodarczej i historii kultury materialnej. Od końca XX w. wypracowane na tym gruncie metody i kwestionariusze badawcze ulegają jednak fundamentalnym przeobrażeniom. Najpoważniejszy przełom metodologiczny w polskich i europejskich badaniach nad dziejami miast wynika z wyodrębnienia się archeologii miejskiej w samodzielną, wysoce wyspecjalizowaną dyscyplinę naukową. Archeolodzy, wspierani przez badaczy architektury i urbanistyki oraz historyków sztuki, przejęli niemal całkowicie inicjatywę na polu badań historii kultury materialnej dawnych miast. Wśród najistotniejszych osiągnięć polskiej archeologii miejskiej należy wskazać kolejne tomy studiów ukazujące się w ramach serii wydawniczych *Wratistavia Antiqua* (od 1999) i *Origines Polonorum* (2006). Trzeba jednak zauważyć, że poziom badań archeologicznych nad największymi polskimi ośrodkami miejskimi jest niestety bardzo nierówny. Dojmujący jest zwłaszcza niedobór systematycznych opracowań archeologicznych dotyczących Krakowa i Poznania.

Równoległe do rozwoju archeologii miejskiej w Polsce i na świecie postępuje profesjonalizacja geografii historycznej, skoncentrowanej na historii struktur i procesów osadniczych oraz środowiska przyrodniczego i klimatu. Geografia historyczna, traktowana jeszcze do niedawna jako niszowa nauka pomocnicza historii, rozwija się dynamicznie dzięki wykorzystaniu technologii komputerowych i czerpaniu inspiracji z geografii, socjologii i klimatologii. Od 1993 r. rezultaty systematycznych studiów historyczno-geograficznych nad polskimi miastami są publikowane w ramach *Atlasu historycznego miast polskich*.

W ostatnich latach pogłębiono również badania źródłoznawcze nad miejską kulturą piśmienną, przede wszystkim nad zastosowaniem pisma w komunalnej administracji i działalności zawodowej mieszczan. Takiemu ukierunkowaniu zainteresowań sprzyja oddziaływanie zachodnioeuropejskich studiów nad komunikacją społeczną i piśmiennością pragmatyczną, a także możliwość odwoływania się do bogatych tradycji polskich badań z zakresu archiwoznawstwa, historii form kancelaryjnych, dyplomatyki i sfragistyki. Ożywieniu badań źródłoznawczych towarzyszą wzmożone wysiłki na polu edytorstwa źródeł historycznych do dziejów miast. Badacze

polskich ośrodków miejskich dość rzadko natomiast odwołują się do metody analizy porównawczej — wielce popularnej w historiografiach zachodnich, a na gruncie polskiej historiografii społeczno-gospodarczej forsowanej zwłaszcza przez Mariana Małowistę i jego uczniów, do których należał także Andrzej Wyrobisz.

Z przeobrażeniami warsztatowymi polskiej historiografii miejskiej współgrają zmiany dotychczasowych kwestionariuszy badawczych. Uwagę zwraca przede wszystkim nasilający się od lat dziewięćdziesiątych upadek systematycznych studiów z zakresu historii gospodarczej. Od tego czasu niemal zupełnie zaniedbano systematyczne badania nad miejskim handlem, wytwórczością rzemieślniczą czy konsumpcją. Prowadzone w ostatnich latach rozważania dotyczące miejskiej księgowości i rachunkowości ciężą natomiast coraz bardziej ku problematyce komunalnej administracji i piśmienności pragmatycznej.

Niepokojący spadek zainteresowań historią gospodarczą sprzyja usamodzielnianiu się refleksji z zakresu historii społecznej miast. Na przełomie XX i XXI w. rozwinęły się wyspecjalizowane badania socjotopograficzne. Inspirujące niegdyś dyskusje nad uwarstwieniem miejskich społeczności ustąpiły miejsca badaniom nad zjawiskiem społecznej mobilności w miastach. Dynamicznie rozwijają się zwłaszcza studia z zakresu miejskich migracji, czerpiące wzorce metodologiczne z historiografii anglosaskiej, a także socjologii i geografii. Wiele uwagi poświęcono również mechanizmom funkcjonowania miejskich elit władzy. Rozwój badań w tym kierunku ułatwiają wydawane od 1999 r. tomy *Spisów urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego*. W odniesieniu do większości polskich miast zaniedbano natomiast badania nad genealogią rodzin mieszczańskich i demografią historyczną. Brakuje również systematycznych badań dotyczących zagadnienia przepływów międzystanowych w dawnych miastach.

Zdecydowanie największy postęp w rozbudowie kwestionariuszy badań nad dziejami miast dokonuje się jednak w dziedzinie rozważań nad historią kultury. Charakterystyczne dla dawniejszej historiografii zainteresowanie gospodarczymi i społecznymi uwarunkowaniami stylu życia mieszkańców dawnych miast osłabło na rzecz badań nad postrzeganiem i doświadczaniem swojej egzystencji przez mieszczan. Sprzyjają temu inspiracje dorobkiem antropologii kulturowej, szczególnie teoriami interakcjonizmu symbolicznego, konstrukcjonizmu społecznego i performansu, które koncentrują się na zjawisku kształtowania indywidualnych i zbiorowych tożsamości — politycznych, etnicznych, seksualnych itd. Kwestii postrzegania miast przez ich mieszkańców poświęcono niedawno obrady dorocznej konferencji Zespołu Historii Miast przy Komitecie Nauk Historycznych PAN, zatytułowanej *Obraz miasta na ziemiach polskich w epoce przedrozbiorowej* (Toruń, 8–9 czerwca 2018).

Powyższe uwagi zmierzają do sformułowania kilku postulatów dotyczących przyszłości badań nad dziejami polskich miast epoki przedrozbiorowej. Przede wszystkim należy zabiegać o podtrzymywanie współpracy między tradycyjnymi i nowymi, dynamicznie rozwijającymi się dyscyplinami historiografii miejskiej.

Świadome i krytyczne korzystanie z dorobku archeologii miejskiej i geografii historycznej wymaga przynajmniej podstawowej znajomości warsztatowej tych dyscyplin. Specjalistycznym badaniom źródłowym powinny częściej towarzyszyć analizy porównawcze, pozwalające interpretować wyniki studiów szczegółowych w ponadregionalnym i międzynarodowym kontekście. Trzeba z pewnością odnowić badania nad historią gospodarczą i rozwinąć systematyczne badania miejskiej genealogii i demografii. Słuszne wydaje się również pogłębianie powiązań warsztatu historyka miast z dorobkiem nauk społecznych i kulturowych. Być może socjologia i antropologia kulturowa pomogą podtrzymać spójność badań historycznych mimo pogłębiających się podziałów między ich poszczególnymi dziedzinami.

